

RESSENYES

CASAS-TOST, Helena; FUSTEGUERES I ROSICH, Sílvia; ROVIRA-ESTEVA, Sara;
QU, Xianghong; VARGAS-URPÍ, Mireia

*Guia d'estil per al tractament de mots xinesos en català*¹

Edició a cura d'Helena Casas-Tost i Sara Rovira-Esteva

Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General
de Política Lingüística, 2015, 101 p.

ISBN 978-84-393-9241-5

També disponible a <<http://www.gencat.cat/llengua/BTPL/xines>>

De la llengua xinesa, se n'ha de dir *mandarí*, *xinès modern*, *dialecte xinès del nord*, *putonghuà*...?

Quan ens trobem amb topònims xinesos com ara *Beijing* i *Pequín*, *Chongqing* i *Txungking*, *Shanghai* i *Xangai* o *Hanzhou* i *Hangzhou*, dubtem si es tracta de la mateixa ciutat en cadascuna de les parelles o bé si en algun cas són adaptacions al català prou adequades.

Respecte als antropònims, com en el cas de l'actual president de la República Popular de Xina, anomenat *Xi Jinping*, o

de qualsevol autor que hàgim d'afegir a una llista bibliogràfica, per exemple, ens solem demanar quin és el cognom i quin el nom de pila,² o bé per què abans era *Mao Tse-Tung* i ara és *Mao Zedong*?

Els manlleus neològics del xinès com ara *hukou* (permís de residència) s'han de pronunciar amb *h aspirada*, com en el cas de *Hong Kong*, o bé aquesta *h* s'ha de fer muda, com en el d'*Hamburg*?

Aquestes i moltes altres preguntes se solen fer en nombrosos àmbits de treball relacionats d'alguna manera amb la llen-

1. La tasca en què s'emmarca aquesta recensió es deriva del projecte finançat per l'AGAUR de la Generalitat de Catalunya 2009 SGR 408, que ha dut a terme el Grup de Recerca en Fonètica (Grecfon); i per la Càtedra d'Estudis Asiàtics de la Universitat de Lleida (UdL) durant el trienni 2012-2015.
2. És prou conegut que els estudiants xinesos d'espanyol o català al començament de l'aprenentatge poden confondre's i parlar del *professor Xavier*, o que al principi de la Guerra Civil espanyola el *general Francisco* va establir la capital de la nova Espanya a la ciutat de Burgos. Aquests usos denoten ja alguna disparitat d'ús antroponímic entre l'L1 dels xinesos i l'L3/L4, que són l'espanyol i el català, respectivament.

gua xinesa. L'obra de referència indicada mira de contestar-les per poder contribuir d'aquesta manera al bon ús de referents culturals i termes d'origen xinès en els textos orals i escrits en català.

Un cop més, doncs, hem d'agrair a la Direcció General de Política Lingüística que ens posi a l'abast una nova obra de consulta, en aquest cas una guia utilíssima per a l'estandardització de termes xinesos destinada als qui directament o indirectament treballem amb la llengua i la cultura de la Xina, tant en l'àmbit professional (traductors i intèrprets, professors, correctors i assessors lingüístics, mediadors interculturals, periodistes, locutors i presentadors audiovisuals, bibliotecaris, gestors culturals, empresaris, escriptors, editors, lingüistes, etc.) com en els d'estudi o recerca en sinologia i àrees afins. Fa temps que ens calia disposar de material de consulta d'aquesta mena en l'incipient però progressiu procés de sinoglobalització en què estem immersos. Es tracta d'un treball col·lectiu, ben estructurat i cohesionat, elaborat amb rigor per un equip de recerca de cinc sinòlogues joves amb una sòlida experiència, dirigit per Sara Rovira-Esteva i Helena Casas-Tost, que són alhora autores i curadores de l'obra i pertanyen al Departament de Traducció i Interpretació i d'Estudis de l'Àsia Oriental de la Universitat Autònoma de Barcelona. El grup investigador ha disposat del finançament de l'AGAUR i del suport de l'esmentada Direcció General de Política Lingüística, que presenta l'obra, i també de l'Institut d'Estudis Catalans i del TERMCAT.³

La *Guia* dona pautes per a l'ús i el tractament adequats de conceptes i termes xinesos que puguin aparèixer en un discurs o text en català, com ara llibres de text, mapes, atles, informes, memòries, treballs de recerca i publicacions de tota mena, i

discursos, conferències, presentacions, debats i tot tipus de locucions que siguin susceptibles de contenir terminologia xinesa l'estandardització de la qual cal vetllar.

L'obra es divideix en dotze capítols independents, signats per una o més de les autores del projecte: 1. Llengua i escriptura; 2. La transcripció del xinès; 3. L'ortografia del *pinyin*; 4. La pronunciació del xinès estàndard; 5. La incorporació de referents xinesos al català; 6. Antropònims; 7. Topònims i gentilicis; 8. Organització política i administrativa; 9. Calendari i festes; 10. Unitats de mesura i moneda; 11. Abreviatures, sigles i acrònims; 12. Qüestions ortotipogràfiques del xinès. Els acompanyen cinc annexos: I. Les síl·labes representades pel sistema *pinyin* de romanització; II. Correspondència entre els dos sistemes de conversió llatinitzada més coneguts i el de transcripció fonètica: Pinyin/Wade-Giles/AFI; III. Correspondència entre tres sistemes de conversió: Wade-Giles/Yale/Pinyin; IV. Breu cronologia històrica; V. Glossari. Cada capítol té una estructura similar: contextualització del tema que tracta, exemplificació d'algun mal ús dels termes que s'hi relacionen, presentació de criteris emprats per al tractament de referents o mots relatius a l'ús inadequat i, finalment, una llista de recomanacions.

Al llarg de la *Guia* es recomana, doncs, usar preferentment els termes xinesos en el sistema *pinyin* (p.) —poc fidel al seu significat de *transcripció fonètica*—, proposat pel govern xinès, en detriment del més antic, que és el britànic Wade-Giles (W-G), tot i aquest darrer és més acostat a la pronúncia originària. Se n'exceptuen els termes que ja estan prou arrelats tradicionalment o en contextos històrics que justifiquin l'ús del sistema britànic. Així, es dona preferència a *Mao Zedong* (p.) —el cognom

3. El 25 de juny passat, en el marc del 2° Congreso Iberoamericano de Estudios Chinos, celebrat a Barcelona, les directores del projecte en presentaren la versió adaptada a l'espanyol, acabada de publicar: *Guía de estilo para el uso de palabras de origen chino*. Barcelona: Adeli Ediciones, 2015.

seguït del nom de pila, sovint bisil·làbic, d'un estadista— davant del ja obsolet *Mao Tse-Tung* (W-G), sempre destonatzats o sense marques tonals; a *Tian'anmen* sobre *Tiananmen*; a *Dongbei* sobre *Manxúria*; a *Guangdong* sobre *província de Canton*; a *Chongqing* sobre *Chungking*; a *Chendu* davant de *Chendú*; a *Yangzi* o *langtsé* (o riu *Chang Jiang*) sobre *Riu Blau*; a *pinyin* sobre *pinyin*; a *dim sum* sobre *dianxin* (les saboroses mandonguilles de la cuina cantonesa). Tanmateix, s'admeten *Guomindang* (p.) i *Kuomintang* (W-G) per indicar el Partit Nacionalista Xinès de *Chiang Kai-shek*—d'origen xinès no estàndard—, preferible, pel seu arrelament històric, a l'estàndard, però desconegut, *Jiang Jieshi* (p.), que és un cas paral·lel a *Sun Yat-sen* o *Sun Zhongshan* (p.) i *Hong Kong* o *Xianggang* (p.). També s'accepten *Riu Groc* i *Huang He* (p.); *Pequín* i *Beijing*; *Canton* i *Guangzhou*, com a ciutat, però no pas *Xangai*, en què es prioritza *Shanghai*. També ens il·lustra sobre aglutinacions com ara *Beida* (*Universitat de Pequín* < *Beijing Daxue*) i *Renda* (*Universitat Renmin de la Xina* < *Zhongguo Renmin Daxue*), que substitueix l'antiga *Universitat del Poble*, semblants al nostre *catanyol* o al *Cubanglish*. Ens ajuda a distingir denominacions properes com ara *Shanxi* i *Shaanxi*, però no es recomana la formació de gentilicis a partir de topònims, llevat dels capitallins *pequinesos*. Podem referir-nos als habitants de *Shanghai*, de *Qingtian*, etc., però no s'aconsella parlar de *xangaiesos* ni de *txingtianesos*.

Un utilíssim *Glossari*, que culmina el treball com a Annex 5, contrasta cada terme en *pinyin*, en *caràcters*, en *català* (forma recomanada), el *capítol* en què es tracta, la *categoria* semàntica i la denominació *desestimada*. I un Annex 2 igual d'útil, consultable també per separat, contrasta els dos sistemes *pinyin*/Wade-Giles amb la transcripció fonètica de l'AFI, acompanyat de l'arxiu sonor corresponent.

Tot seguit faré unes quantes observacions, a tall d'usuari aplicat de la *Guia*, agrupades en dos apartats: *terminologia* i

pronunciació, per si les autores consideren que en algun cas poden contribuir a la compleció o millora del seu treball.

Terminologia

- Sobre el neologisme *sinisme*, utilitzat a l'obra. A part de l'homofonia, de resultats cacofònics, amb *cinisme*, semblaria lògic que si fa temps que emprem substantius amb sufixació, derivats d'adjectius, com ara *castellanisme* (<*castellan- < castellà), *confucianisme* (*confucian- < confucià < Confuci), *gal·licisme* (<gal·lic < gal·lo-) o *anglicisme* (anglic[à] < anglo-), ens podríem servir de *sinicisme* (*sínic < sino-), com podem trobar en altres llengües de cultura, com ara l'anglesa (*Confucianism*, *sinicism*), que és la que es va imposant com a llengua universal (*Global English*) i s'estudia majoritàriament avui dia a les escoles com a L2. Òbviament, caldrà esperar l'aprovació de la nostra acadèmia, que hi tindrà la darrera paraula, com a la resta de casos que es comenten.
- Respecte al terme *pinyin*. Aquest sistema de *conversió* romanitzada—el terme *transcripció* podria circumscriure's als textos en general i a la *transcripció fonètica* en particular— fou proposat pel govern xinès a mitjan segle passat i s'ha imposat arreu. Es recomana que s'usi sense accent. Ara bé, si a *Beijing* li correspon una forma tradicional i molt arrelada com *Pequín* i acceptem el riu *langtsé*—sense descuidar-nos del cas de *taitxí*—, aquest terme podria molt ben adaptar-se com a *pinyin*. Per quin motiu cal deixar-lo tan sols semiadaptat? El fet d'escriure'l destonatzat, per tal d'acostar-lo a una llengua no tonal com la catalana, no hauria de ser obstacle per completar-ne l'adaptació i senyalar la síl·laba accentuada seguint les regles ortogràfiques del català. No oblidem que el

- català no és tonal, però sí accentual, i a l'hora d'adaptar unitats lèxiques del xinès estàndard la majoria resulten oxítones, com veiem a *Pequín*, *Canton*, *langtsé* i *taixí*. I probablement no trigarem a veure-hi *putonghuà* (parla comuna, llengua estàndard), que ens pot pervindre de l'anglès, de la mateixa manera que ens ha influït el *Modern Standard Chinese* a fi d'anar substituint el terme *mandarí*, en vies d'esdevenir obsolet, com ha passat en l'anglès *Mandarin*.
- c) A l'entorn del grau d'acceptació de *topònims i gentilicis*. Per bé que se'n justifiquin les raons, a més d'un usuari podria semblar-li encara discutible la prioritització d'algunes formes que s'oposen a l'onomàstica tradicional, com ara la desestimació de *Xangai* —bé tenim *xa*, l'antic títol del sobirà de Pèrsia, amb la mateixa pronúncia— o el gentilici corresponent *xangaiès* i s'afavoreixin en lloc seu *Shanghai* i *de Shanghai*, respectivament.⁴ En canvi sí que es recomanen *Pequín* o *Beijing* i *pequínès*. Un cas semblant el tenim a *Tian'anmen* o *Xi'an*, per bé que més fidels a les formes originàries, ja estan plenament arrelades com a *Tiananmen* i *Xian*.
- d) Tot i que es reconeix que la llista no és exhaustiva, per la rellevància i la freqüència d'ús es podrien afegir al *Glossari* antropònims com ara els noms dels poetes clàssics xinesos *Li Bai* i *Du Fu* per substituir els tradicionals *Li Po* i *Tu Fu*, igual que algun topònim amb doble forma en atles i en consultes a Internet, com el de **Hanzhou*, que va aparèixer a la premsa l'any passat juntament amb *Hangzhou* —l'autèntic— per indicar la ciutat on es va fundar la primera colla de castellers xinesa.⁵ També és convenient de tenir present que sovint es distingeix entre el nom de la ciutat, posem per cas *Suzhou* (p.), i la denominació oficial de la seva institució d'ensenyament superior, tradicionalment fossilitzada en la denominació anglesa alternativa, sempre present com a nom oficial de la institució juntament amb la xinesa: *Soochow University* (W-G).
- Respecte a les mesures, sobta que la superfície del *gongmu* (àrea o 100 m²) sigui més de sis vegades inferior al *mu* (666,7 m²), quan el terme *gong* sol tenir un efecte multiplicador (cf. *gongli* o km respecte a *li*; *gongjin* o kg respecte a *jin*).
4. En la codificació del català escrit, Pompeu Fabra, en una conversa filològica datada a la tercera dècada del segle passat al diari *La Publicitat* (Ed. de S. Pey, 365, reed. a *Obres Completes*, vol. 7, 2010) era partidari de respectar l'ortografia de la llengua originària en les adaptacions toponímiques —en aquest cas i avui seria la versió en *pinyin*— i, per tant, afavoria una adaptació paragràfica, com ara *Chicago*, procedent de l'anglès. Tanmateix, recomanava respectar les adaptacions tradicionals (*Londres*, *Oscà*, etc.). Per contra, Joan Coromines, en aquests aspectes era partidari de les adaptacions parafòniques i recomanava la forma **Xicago* —no reeixida—, perquè en aquesta ciutat on va viure es pronuncia amb fricatiu en comptes d'africat, com el so habitual de la *sh* anglesa o la (*i*)*x* catalana. Malauradament, Coromines, per desconeixença del xinès, també va proposar **Txungking* per al topònim *Chongqing* («Qüestions onomàstiques», *Serra d'Or*, VI, 5 [maig 1964], p. 57), contravenint una de les regles bàsiques d'adaptació fonemàtica del xinès estàndard: la grafia *q* del *pinyin* no correspon al fonema /k/ sinó a l'africat alveolopalatal aspirat /tʃ^h/ (cf. el final d'*anys*), adaptable més raonablement com a **Txungtxing*.
5. Es podria contribuir així a evitar d'haver de recórrer a la consulta d'entitats locals, com ara l'Ajuntament de Valls en el cas present, per treure'n l'entrellat. És clar que en xinès estàndard les grafies *n* i *ng* representen fonemes diferents i un error de picatge habitual pot no sols modificar sinó transformar totalment el mot moltes vegades per l'elevada freqüència d'aquestes cods sil·làbiques en xinès, tant si pertany al vocabulari comú com a l'onomàstica.

Pronunciació

Malgrat que sovint no hi ha prou consens en l'establiment de l'inventari fonemàtic del xinès i en la precisió articulatòria de les realitzacions fonètiques,⁶ miraré de fer unes quantes observacions sobre les indicacions que figuren al capítol 4 de la *Guia*: «La pronunciació del xinès estàndard».

Tot i que molt encertadament es dona informació i instruccions d'acord amb els suposats coneixements fonètics dels usuaris, es podria precisar aquesta distinció tenint en compte els objectius i necessitats: els qui tan sols volen augmentar i precisar els coneixements sobre la Xina, d'una banda, i els qui pretenen conèixer el xinès estàndard i adquirir un accent acostat al natiu, de l'altra. Entre els primers hi ha els periodistes i els seus assessors i entre els segons els estudiants de xinès. Els seus interessos es poden exemplificar en els sis fonemes africats d'aquesta llengua: per a l'usuari general els representats per *z* i *c* són adaptables com a /ts/ i els convertits en *zh*, *ch*, *j* i *q* ho són com a /tʃ/, com proposa l'*ésAdir*, el portal lingüístic de la CCMA; en canvi a l'estudiant de xinès o al lingüista aplicat —en els dos sentits del mot— els convé saber que *z*, *zh* i *j* són africats sords no aspirats i *c*, *ch* i *q* són africats sords aspirats. Aquests darrers també agrairien la presència de les marques tonals, perquè els seran imprescindibles per al domini de la llengua i s'evitarien confusions com ara les generades entre *gongli* (to primer o alt sostingut + tercer o descendent-ascendent) i *gongli* (íd. + segon o ascendent), que signifiquen *quilòmetre* i *mil·límetre*, respectivament.

Precisament per als no versats en fonètica, i atès que la majoria de la població,

escolaritzada o postescolaritzada, desconeix el francès i l'alemany, sol resultar més eficaç fer referència, sempre que es pugui, al català mateix o a l'anglès —en aquest ordre estricte. Probablement és més entenedor dir que el fonema /y/ del xinès s'articula com la nostra /i/ amb els llavis arrodonits, que no pas que és present a les llengües esmentades; de la mateixa manera que el fonema /ts/, generalment sord, llevat d'alguns contextos, el trobem medial en *potser* i *dotze* i inicial en manlleus com *tsar* o *tse-tse*; que els fonemes alveolopalatals fricatiu /ç/ —*xi* (1r to, *ponentl'oest*), sona com el final del nostre *ulls*, amb el dors de la llengua més avançat i la punta abaixada, amb llavis tibants— i els africats /tʃ/ (*ji*, 1r to, *pollastre*) i /tʃʰ/ (*qi*, 1r to, 7) els trobem al final d'*anys*, pronunciats de forma suau o més intensa, respectivament.

La grafia *r* del *pinyin*, que no té res a veure amb els ròtics catalans —adaptable, però, com a tals, si no es pretén parlar xinès—, es pot equiparar al so aproximant postalveolar [ɹ] de la /r/ anglesa present a *red* (vermell), força semblant a la xinesa *ren* (2n to, *poble*, *persona*, *habitant*). Si s'ha de buscar un equivalent català, el més proper seria /ʒ/, que trobem a *ajudar*, però pronunciat amb la punta de la llengua corbada cap al paladar.

Pel que fa als sons vocàlics representats amb els simètrics de [r] i [ʃ] i utilitzats per alguns lingüistes, no es consideren del repertori de l'AFI i són difícils d'explicar. Seria convenient de considerar-los variants contextuais o al·lòfons en distribució complementària —juntament amb [j] i [i] — de /i/: el primer com una neutra [ə] tancada o una [i] centralitzada [i], present a *si* (4t

6. A més de l'experiència personal, em baso en treballs de l'Escola Fonètica de Hong Kong, que durant el darrer terç del segle passat feren les anàlisis més acurades de la pronúncia del *geolecte del nord*, base del *xinès estàndard* o *putonghuà*, que són interessants sobretot per l'ús de la simbologia de l'Alfabet Fonètic Internacional: HUANG, Raymond (1961). *Mandarin Pronunciation explained with diagrams*. Hong Kong: Hong Kong University Press. LEE, Wai-Sum; ZEE, Eric (2003). «Standard Chinese (Beijing)». *Journal of the International Phonetic Association*, 33, 1, p. 109-112.

to, 4), que apareix darrere de sons alveolars; el segon com una neutra roticitzada o retroflexa [ʂ] (cf. l'anglès nord-americà *sir*), que trobem en *chi* (1r to, *menjar*) i es manifesta darrere de sons apicopalatals o retroflexos. L'estudiant de xinès ho ha de tenir ben present, però l'assessor o periodista només cal que es guiï per la grafia *i* del *pinyin* i ho pronunciï *a la catalana*.

Respecte al fonema vocàlic més exclusiu del xinès, /ʁ/, que apareix en síl·laba oberta i grafiat *e*, s'articula simplement tibant els llavis quan pronunciem la /o/ catalana, sense moure la llengua (cf. *he*, 2n to, *riu*).

I finalment, pel nombre d'estructures sil·làbiques implicades, caldria tenir present les tres semivocals [j, w, ɥ], paral·leles als tres fonemes vocàlics /i, u, y/ i els diftongs i triftongs que constitueixen, tot i que es poden trobar a l'Annex 1 i successius.

No cal dir que les imprecisions o discrepàncies observades no desmereixen en absolut el valor global d'aquest lloable treball, que, com deia al principi, representa un pas més cap a la bona edició de nous materials, d'una utilitat provada, destinats a ajudar a interpretar i tractar una cultura i una llengua tan complexes com són les xineses. És evident que aquesta *Guia*, més enllà de les funcions de guiatge que li són pròpies, forneix prou argumentacions lingüístiques per tal que les institucions públiques competents disposin de bases sòlides per avançar en la normalització lingüística del català en relació amb la influència que hi exerceixen la llengua i la cultura xineses.

Joan Julià-Muné
Universitat de Lleida

